

A *Sorskérdéseink hordozója* című könyv margójára.*

Sorskérdéseink hordozója. Csép Sándor emlékezete.

Összeállította Albert Júlia. Szerkesztette H. Szabó Gyula.

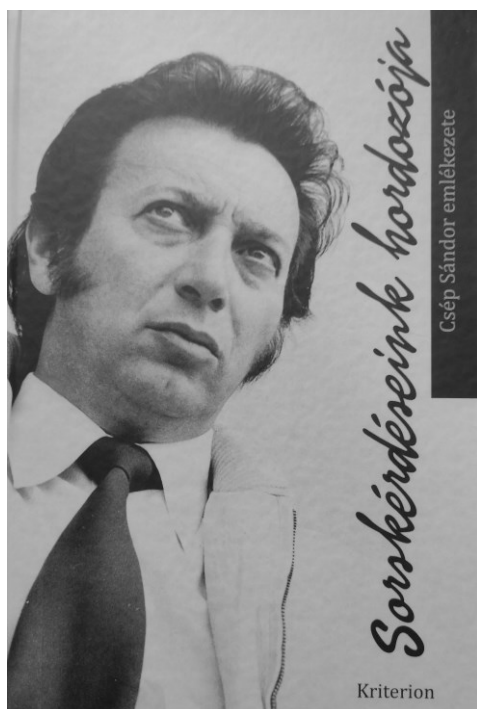
Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár 2023,

ISBN 978-973-26-1313-9, 175 old.

Tisztelt Egybegyűltek, Ismerősök, Barátok, Emlékezők! (Igen, főként emlékezők, hiszen azért vagyunk itt, hogy Csép Sándorra emlékezzünk egy őt felidéző könyv kapcsán.)

A könyv valójában egy igen érdekes keveréke a Sándorról szóló emlékek gyűjteményének és az életmű felidezésének. Vannak benne nagyon szubjektív hangvétellű mondatok, emlékképek, és – Albert Júlia szövegében – rengeteg utalás az életműre; sok az idézet a filozófus, a dokumentumfilm-rendező, a drámaíró és az erdélyi magyarság megmentéséért küzdő közéleti személyiség munkásságából.

A könyvet felfoghatjuk úgy is, mint egy Csép Sándorról szóló dokumentumfilm készülő szöveggönyvét. Meg vagyok győződve afelől, hogy aki megélte azokat az éveket és aki ismerte Csép Sándort, az a könyv olvasása közben látja ennek a képzeletbeli filmnek minden snittjét, és hallja is a narrátorunk hangját. Azért is élek a dokumentumfilmes szöveggönyv hasonlatával, mert amikor azon gondolkodtam, hogy mi célból született meg ez a könyv – túl azon a banális megfogalmazáson, hogy a megemlékezés céljából –, akkor én

azt a választ találtam legmegfelelőbbnek, amit mondani szoktam, amikor megkérdezik, hogy milyen indítatásból készítettem ezt vagy azt a dokumentumfilmet. És ilyenkor nagyon őszintén és tényleg meggyőződésből szoktam azt mondani: azért, hogy a téma, a film tárgya iránt alaposan felkeltsem az érdeklődést. Mert ugye minden filmnek és minden könyvnek vannak hosszúságbeli korlátjai. Még a nagyon izgalmas,

* Elhangzott a kolozsvári Györkös Mátyás Emlékházban a 2024. június 13-án szervezett könyvbemutatóon.

egész estés dokumentumfilm is körülbelül 90 percre van behatárolva, egy portréfilm pedig 30 és 60 perc közöttre, ugyanígy amikor egy emlékkötetet szerkesztünk, nyilvánvaló, hogy az olvashatóság és az emészthetőség határain belül kell mozognunk vele. Nem lehet azt több száz oldalasra írni, mert nem olvassák el. Sem a filmben, sem a könyvben nem tudunk mindent elmondani, nem szabad sok apró információval unalomba kergetni a nézőt vagy az olvasót. Szolgáljunk inkább csak érdekes részinformációkkal, és sok mindent oly módon hagyjunk nyitva, hogy akit érdekel, utána leemeljen még más könyveket is a polcra, vagy sokkal inkább – ahogyan manapság azt tesszük – üljön le a laptopja elé, és ami számára még kiegészítésre, magyarázatra szorul, azt ott keresse meg. Így lesz mindenkinek teljes képe a dokumentumfilm témájáról, jelen esetben pedig Csép Sándorról.

Amikor a dokumentumfilm műfaján belül portréfilmet készítünk, szeretem azokat műfajilag úgy definiálni, hogy portré-, és kordokumentumfilm. Albert Júlia könyvben megjelent sorait egy ilyen portré- és kordokumentumfilm szöveggönyveként olvastam. Sok mindent megtudunk Sándorról, de talán nálánál többet arról a korról, arról a világról, arról az erdélyi magyar közösségről, amelyben élt és alkotott.

Nagyon megfogott engem az a kép, amikor a pár éves – valószínűleg büszkeségében megsértett – Sándorunk hamuba sült pogácsaként becsomagol ma-

gának egy kis játékautót, majd jelenti a szüleinek, hogy akkor ő most világgá megy. El is indul, elballag a házuk közelében lévő Fehér-Körös hídjának a közepéig, ahol megáll és hosszasan gondolkodik. Várja, reméli, hogy érte mennek, hazahívják, de ez – noha a szülei figyelik, nem tévesztik szem elől egy pillanatra sem – nem történik meg. Akkor hazaballag, bejelenti, hogy éhes, majd miután jóllakott, közli a szülei-vel, hogy többet soha nem megy világgá, mert ott semmi érdekes nincsen, inkább marad itthon, és mondjuk halászik. És ez lett Csép Sándor életfilozófiája: SOHA NEM ELMENNI A NAGYVILÁGBA, mert itthon érdekesebb, mert itthon szebb, és a sokszori kisémmizettség, megaláztatottság ellenére is úgy gondolta, hogy itthon lehet teljes életet élni.

Ha most azt játszom, hogy szólok mindarról, ami elsőként villan be nekem, amikor visszapörgetem e képzletbeli film kockáit, akkor itt most az ugrik be, hogy talán még sehol nem olvastam – ez nem jelenti azt, hogy valóban senki nem írt róla, de újságíróként az ilyesmire fel szoktam kapni a fejem, és nincs ilyen emlékem – arról a két-ségbeesett vitafolyamról, ami a nyolcvanas években zajlott a kitelepedő és az itthonmaradó értelmiségiek között. Sándor leírja, hogy azok, akik itthagyták a süllyedő hajót, jól tudták, hogy „távozásukkal az itt maradó közösséget hagyják cserben, és a legtöbbször nem volt jó a lelkiismerete”. Most Albert Júlia a könyvben tényszerűen ismerte-

ti, hogy Sándor az „Ahogy lehet”-et választotta. És ennek olvasatán kell – gondolom – sokaknak utánanézni, hogy miről is van itt szó. Hogyan is ékelődik be a „Nem lehet!” és a „Lehet, mert kell!” imperatívuszai közé az „Ahogy lehet”. Aztán egy adott ponton a könyv oldalain is bevillan: miként történhet meg, hogy a kivándorolt jó barát 2004. december 5-én a kettős állampolgárság ellen szavaz, és vajon miért magyarázza, hogy az nem lenne jó az erdélyi magyaroknak? De kedves gyermekek, unokák! Utána kell olvasni annak is, hogy mi is volt a kuláklista, kik kerültek fel arra, miért nem áll ki egy református püspök egy ártatlan fiatal pap mellett? Miért nem akarják felvenni Sándort a Bukaresti Tv frissen indult magyar szerkesztőségébe?

Bevillan az is, hogy merész okfejtésbe kezdett Csép Sándor a transzilvanizmus kapcsán is. Reményik Sándor meghatározását érzi magához legközelebb, amely szerint: „Egy mindenkitől magára hagyott nemzettöredék menekülése Istenhez.” Egy Tóth Sándornak címzett levelében arra utal, hogy a transzilvanizmus lelkiismereti kérdés volt csupán. Szép és becsületes lelkiismereti program, viszont nem tudott eljutni a tömegekhez, a munkásokhoz, a parasztsághoz, de még a középosztályhoz sem. Megmaradt az értelmiségiek panaceuma. Hogy a transzilvanizmusból nem nőtt ki stratégia, és hogy nem lehetett gyakorlatba ültetni, azt azzal magyarázza, hogy a baloldal nem nyújtott kezét a cselekvésképtelen polgári értel-

miségnek, hanem inkább elzárkózott, és saját hatalmi törekvéseinek alárendelve mindent, észrevétlenül is, a többségi akaratnak segédkezett az erdélyi magyar kisebbség likvidálásában. És itt már el is jutunk Csép Sándor őszinte, nemzetmentő elképzeléseéhez. Ő mindenkor az erdélyi magyarság megmaradását szolgálta minden általa használt eszközzel. Ezt tette televíziós újságíróként; ezt tette drámaíróként (érdemes egy szabad délutánon beleolvasni a *Mi Bethlen Gábor* történelmi játékba, és lehet, nem fogja tudni letenni kezéből az olvasó). Ezt tette, amikor dokumentumfilmet rendezett, és ezt tette akkor is, amikor politizált. Soha nem volt RMDSZ-tag, noha az RMDSZ alapítója volt. Ha akkor, amikor az RMDSZ gondolata megszületett, tagsági könyveket osztottak volna, lehet, hogy ő kapta volna az egyes számú pártkönyvecskét, de nem lett az övé..., és nem lett párttag egyáltalán, mert az összeférhetetlen volt a közszolgálati televíziózással. Aztán nyugdíjba ment, és akkor politizált is. Csalódott az akkori RMDSZ-ben, és tagja, majd megyei elnöke lett az MPP-nek, mondván: „Íme egy formáció, amely összeegyeztethetőnek tartja a morált a politikával”. Aztán néhány évvel később utolsó politikai ténykedése már a hárompárti összefogás szorgalmazása volt.

Úgy érzem, életének legmeghatározóbb fonala a sokoldalúsága ellenére is a televíziózás és a dokumentumfilmkészítés volt. Kiemelkedő riporter- és televíziós újságíró egyénisége volt a Román Televízió bukaresti magyar szer-

kesztőségének mindaddig, míg az megszűnt, aztán 1989 decemberében elsők között ment be a kolozsvári rádió épületébe és indította be a kolozsvári televíziózást. Az valóban történelmi pillanat volt. Lobbizott, pályázott, próbálkozott létrehozni az egész napos magyar televíziót, aminek a neve Kárpátia Tv lett volna. A legelső alakuló ülésen, Marosvásárhelyen, a Bernádyházban ő is, én is, Marius Tabacu is ott voltunk. Én akkor először és utoljára, Sándor még talán néhány alkalommal. Egyik nemtetszést kiváltó gondolata az volt, hogy amellet érvelt: a leendő egész napos magyar nyelvű televízió központja Kolozsvár kell hogy legyen.

Televíziós időszakából talán a portréfilmjével alkotott legmaradandóbbat, illetve kétségtelen sikertörténet volt az *Egyetlenem* filmtéma, amely utolsó napjaiig végigkísérte alkotói ténykedését. Ezt a filmet annyit emlegetik, hogy már Csép Sándor nevével asszociálják.

Később ebből a témából, az egykészs szociológiai, lélektani vizsgálatából nőtte ki magát az *áldás népesség* mozgalom. Tőkés László püspök felkarolta Sándor elképzelését, és 2004. október 1-én és 2-án nagyszabású konferenciát tartottak a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Szövetség a Polgári Magyarországért Alapítvány szervezésében Nagyváradon és Félixfürdőn azzal a céllal, hogy orvosságot keressenek „a súlyos betegségeinkből, a népességfogyásból való kigyógyulásra”. Aztán létrehozták a nonprofit Ál-

dás Népeesség Egyesületet, amely ma is létezik, és amely 2018 óta egyedülálló programot valósított meg Romániában, amelynek köszönhetően évi 140 meddőséggel küzdő párnak segítenek oly módon, hogy támogatják kezelésüket.

Nem élek vissza a türelmükkel. Zárószóként csupán annyit, hogy a könyv lapozgatása közben leginkább arra a következtetésre jutottam, hogy van itt egy életmű, ami még feldolgozatlan, amit elemezni, értékelni kellene irodalomtörténeti szempontból éppúgy, mint erdélyi magyar filmtörténeti szempontból, de még a jelenkorászokat is arra tudom biztatni, hogy amikor a 20. század végét és a 21. század elejét kutatják, vizsgálódjanak még bátran Csép Sándor kézirataiban.

Az élet túl rövid ahhoz, hogy megengedjük magunknak azt a luxust, hogy barátainktól haragban váljunk el. Mondom ezt azért, mert én egyszer haragban váltam el Sándortól. Magyarázni ezt a mostanában elhíresült Churchill-idézettel fogom: „Ha egy ember 30 éves kor alatt nem liberális, akkor nincs szíve, ha viszont 30 fölött nem konzervatív, akkor nincs esze.” Akkor volt szívem, most van eszem; és kedves gyermekek, unokák, ma azt mondom, hogy édesapátoknak, nagytatátoknak volt igaza. Mentségemre annyit, hogy három gyermekem van, mind felnöttek, és mindenki itthon van Erdélyben, akár csak ti.

Maksay Ágnes